

РОЗДІЛ IV. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ

УДК 373.3.017.4-052:398

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2023-1-20>

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Непорада І. М.

*асистент кафедри початкової освіти,
гуманітарних дисциплін та інформатики*

*Обласний коледж «Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія імені А. С. Макаренка»
Полтавської обласної ради
вул. В. Федько, 33, Кременчук, Полтавська область, Україна
orcid.org/0000-0003-2780-4191
irina._neporada@ukr.net*

Ключові слова: *громадянська освіта, самосвідомість, позакласна діяльність, молодші школярі, усна народна творчість.*

У статті наголошено, що значний потенціал мають засоби усної народної творчості, які сприяють формуванню громадянської компетентності молодших школярів та пізнанню учнями історичного минулого та культурних традицій українського й інших народів.

Сучасна система освіти забезпечує недостатній емоційно-духовний зв'язок школярів із усною народною творчістю та здійснює вплив на формування громадянської компетентності молодшого школяра, тому акцентовано увагу на створенні відповідних педагогічних умов.

Окреслено педагогічні умови формування громадянської компетентності молодших школярів. Реалізація першої педагогічної умови – наявність позитивної мотиваційної настанови учнів щодо розвитку їхньої національної самосвідомості – здійснювалася шляхом посилення уваги на застосуванні методів стимулювання поведінки та діяльності школярів (заохочення, схвалення, вдячність), прийомів вітагенної технології (стартової актуалізації життєвого досвіду, вітагенної проєкції (актуалізація мети), натхнення та аналогії). Упровадження другої педагогічної умови – розширення та вдосконалення методів, прийомів і засобів виховного впливу усної народної творчості на особистість школяра в різних видах діяльності (художньо-мовленнєва, ігрова, театралізована, комунікативна) – передбачало використання широкого арсеналу методів навчання й виховання, що поділялися на народно-педагогічні, методи виховання патріотичного досвіду, традиційні й інноваційні (бесіда, розповідь, роз'яснення, імпровізація, повчання, порада, сторітелінг, різновиди ігрових методів і методу проєктів тощо). Реалізація третьої педагогічної умови – використання потенціалу етнопедагогіки та краєзнавчого матеріалу в позакласній роботі з молодшими школярами – реалізується в процесі індивідуальної, групової та масової позакласної роботи. Використання потенціалу етнопедагогіки та краєзнавчого матеріалу в позакласній роботі з молодшими школярами є невід'ємною частиною національної освіти, у процесі якої генерується відчуття громадянськості, дбайливе ставлення до духовних цінностей рідного краю, почуття любові до малої батьківщини, активна громадянська та соціальна позиція.

У статті досліджено рівень сформованості громадянської компетентності молодших школярів, обґрунтовано та експериментально перевірено

педагогічні умови формування громадянської компетентності учнів молодших класів засобами усної народної творчості.

З огляду на результати експериментального дослідження доходимо висновку про доцільність впровадження педагогічних умов формування громадянської компетентності молодших школярів. Проведена робота не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми та засвідчує перспективність подальшого вивчення потенціалу усної народної творчості у формуванні громадянської компетентності учнів початкової школи в позашкільних закладах освіти.

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF CIVIL COMPETENCE OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Neporada I. M.

*Assistant at the Department of Primary Education,
Humanitarian Disciplines and Informatics*

*Regional College “Kremenchuk Humanitarian and Technological Academy
named after A. S. Makarenko” of Poltava region*

V. Fedko str., 33, Kremenchuk, Poltava region, Ukraine

orcid.org/0000-0003-2780-4191

irina._neporada@ukr.net

Key words: *civil education, self-awareness, extracurricular activities, primary school students, oral folklore.*

The article emphasizes the significant potential for forming civic competence of primary school students through folklore creativity, which contributes to students' knowledge of the historical past and cultural traditions of Ukrainian and other peoples. The modern education system does not sufficiently ensure the emotional and spiritual connection of schoolchildren with folklore and impacts the formation of the civic competence of a primary schoolchild's personality, so attention should be focused on creating appropriate pedagogical conditions.

Pedagogical conditions for the formation of civic competence of primary schoolchildren are outlined. The implementation of the first pedagogical condition – the presence of positive motivational guidance for students regarding the development of their national self-awareness – was carried out by increasing attention to the application of methods of stimulating the behavior and activities of schoolchildren (encouragement, approval, gratitude), methods of vitagen technology (starting actualization of life experience, vitagen projection (actualization of the goal), inspiration and analogies). The introduction of the second pedagogical condition – the expansion and improvement of methods, techniques, and means of the educational influence of oral folk creativity on the personality of a schoolchild in various types of activities (artistic and speech, games, theatrical, communicative) – involved the use of a wide arsenal of teaching and upbringing methods, which were divided into folk – pedagogical, methods of raising patriotic experience, traditional and innovative (conversation, story, clarification, improvisation, instruction, advice, storytelling, varieties of game methods and project method, etc.). The implementation of the third pedagogical condition – the use of the potential of ethnopedagogy and local history material in extracurricular work with primary schoolchildren – is implemented in the process of individual, group, and mass extracurricular work. Using the potential of ethnopedagogy and local history material in extracurricular work with primary schoolchildren is an integral part of national education, in the process of which a sense of citizenship is

generated, a careful attitude to the spiritual values of the native land, a feeling of love for the small homeland, and an active civic and social position.

The article examines the level of formation of civic competence of primary school students, substantiates and experimentally verifies the pedagogical conditions for the formation of civic competence of primary school students by means of oral folk creativity.

Based on the results of the experimental study, we come to the conclusion about the expediency of implementing pedagogical conditions for the formation of civic competence in younger schoolchildren. The work carried out does not exhaust all aspects of the raised problem and proves the perspective of further study of the potential of oral folk creativity in the formation of civic competence of primary school students in extracurricular educational institutions.

Постановка проблеми. Стрижнем системи громадянського виховання молодших школярів є національна ідея, патріотизм, що передбачають формування любові й готовності до захисту Батьківщини, громадянського обов'язку, інтересу та прагнення до збереження національної історії, культури, традицій і поваги до культурних цінностей інших народів.

Значний потенціал для формування громадянської компетентності молодших школярів мають засоби усної народної творчості. Через яскравий художній образ фольклорні твори генерують відчуття патріотизму, громадянськості, дбайливе ставлення до духовних цінностей рідного краю, почуття любові до малої батьківщини та держави в цілому, активну громадянську та соціальну позицію особистості молодшого школяра. Проте студіювання наукових джерел і досвід практичної діяльності переконує, що сучасна система освіти недостатньо забезпечує емоційно-духовний зв'язок школярів із усною народною творчістю та здійснює вплив на формування громадянської компетентності молодшого школяра, тому слід акцентувати увагу на створенні відповідних педагогічних умов.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми формування громадянської компетентності молодших школярів висвітлюються в працях О. Пометун, І. Тараненка, М. Товкала, О. Банаха, І. Бега, Н. Бібік, М. Боришевського, В. Кременя, В. Доміна; форми та методи формування громадянської компетентності учнів розглядаються у роботах сучасних науковців О. Бурау, Л. Мельничука, І. Ковальчука, Л. Кравченко, М. Смирнової.

Проблеми національного виховання, формування національної свідомості та самосвідомості особистості досліджували корифеї української педагогіки Г. Ващенко, І. Огієнко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та сучасні вчені А. Богущ, О. Вишневський, П. Кононенко, В. Кузь, М. Стельмахович, Г. Філіпчук.

Мета статті – дослідити рівень сформованості громадянської компетентності молодших

школярів, обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови формування громадянської компетентності учнів молодших класів засобами усної народної творчості.

Виклад основного матеріалу. На основі Рекомендацій Європейського парламенту та Ради (ЄС) ще у 2006 році громадянська компетентність поряд із соціальною була включена до основних компетентностей для навчання протягом усього життя. У 2016 році було затверджено Концепцію Нової української школи, де до ключових компетентностей було зараховано громадянську. У Законі України «Про освіту» зазначається, що сьогодні, коли відбувається активний розвиток України як демократичної держави, формування громадянської компетентності є одним із пріоритетних завдань освіти.

На думку І. Жадан, «громадянська компетентність – інтегративна характеристика особистості, що вказує на ступінь її готовності до ефективного виконання ролі громадянина, і зумовлюється рівнем сформованості компетентностей (якостей, здатностей та готовностей)» [2, с. 10].

Громадянська освіта є комплексним освітньо-виховним процесом становлення громадянської і національної свідомості та поведінки школяра, усвідомлення та дотримання своїх прав і обов'язків, формування активної життєвої та громадянської позиції. Громадянська освіта – це «соціалізація» особистості, вона поєднує в собі елементи правової, економічної й політичної освіти.

Важливою ознакою педагогічного процесу як системи формування громадянської компетентності молодших школярів є з'ясування її організаційно-педагогічних умов.

У педагогічних джерелах «умова» визначається як певна обставина, що впливає на розвиток та формування педагогічних явищ, систем, процесів, якостей особистості [6, с. 97].

Перша педагогічна умова формування громадянської компетентності молодших школярів – наявність позитивної мотиваційної наста-

нови учнів щодо розвитку їхньої національної самосвідомості.

В аспекті нашого дослідження нам імпонує думка Л. Зарі: «Формування самосвідомості молодшого школяра допоможе розвитку його особистості, котра зможе усвідомлювати свою суб'єктивну, фізичну, психічну, моральну, навчальну, духовну, соціальну і громадянську реальність» [3, с. 158].

Вважаємо, що досить продуктивним у плані досліджуваної проблеми є твердження О. Білецького про те, що самосвідомість визначається системою мотивів, що формуються й проявляються в діяльності людини. Система мотивів, що виражається в спрямованості особистості, генетично первинна, а самосвідомість вторинна [1, с. 18].

Друга педагогічна умова – розширення та вдосконалення методів, прийомів і засобів виховного впливу усної народної творчості на особистість школяра в різних видах діяльності (художньо-мовленнєва, ігрова, театралізована, комунікативна).

До першої групи належать народно-педагогічні методи виховання – слово рідної мови: бесіда, розповідь, роз'яснення, імпрровізація, повчання, порада, приклад, народний гумор; до другої (методи виховання патріотичного досвіду) відносять вправи, виконання доручень і обов'язків, спілкування, народні звичаї й обряди тощо; до третьої (народно-педагогічні методи мотивації) увійшла розгалужена система методів стимулювання, заохочення, спонування: громадська думка, очікувана радість, порада, нагорода, привчання та ін. [9, с. 40].

Згідно з думкою Н. Чашечнікової, методи патріотичного виховання молодших школярів у процесі навчання народному танцю треба розділити на дві основні групи. До першої віднесли загальні методи, які сприяють розв'язанню цієї проблеми у спільному руслі з іншими завданнями навчально-виховного процесу; до другої – «спеціалізовані», які дозволяють цілеспрямовано впливати на формування патріотичних поглядів і переконань дітей молодшого шкільного віку [10].

Досить широко можна використовувати інтерактивні методи навчання («Мозковий штурм», «Похід до театру», «Робота в малих групах», «Ланцюжок», «Сім речень», «Займи позицію», «Упізнай мене»).

Методика «Шість капелюхів» є досить ефективною під час обговорення історичних подій, образів та вчинків літературних казкових персонажів.

Застосування методу проєктів є можливим до таких тем: «Традиції народів світу» для вивчення культури інших народів; «Особливості національної кухні» для ознайомлення з українськими стравами та правилами раціонального харчування; «Мої права й обов'язки», «Чи знаю я символи України?», «Історія мого імені (прізвища)» тощо.

Активно застосовували метод сторітелінгу (від англ. story – історія, tell – розповідати) – цікава й ефективна методика донесення інформації до учнів шляхом розповідання захопливих, повчальних, смішних історій із реальними або вигаданими персонажами (наприклад, у казках, розповідях, новелах, легендах, коміксах тощо) [7, с. 161]. На відміну від фактичної розповіді (переказу, опису з пам'яті), яка ґрунтується на роботі сприймання, пам'яті, відтворювальної уяви, в основі розповідей – робота творчої уяви. Обов'язковими компонентами такої розповіді мають бути самостійно створені дитиною образи, ситуації, дії. За цієї умови учні використовують набутий досвід, знання, однак по-новому їх комбінують [8].

Третя педагогічна умова – використання потенціалу етнопедагогіки та краєзнавчого матеріалу в позакласній роботі з молодшими школярами.

Позаурочна діяльність, на відміну від позакласної роботи, є системою організованих і цілеспрямованих занять, які проводяться в позаурочний час для розширення й поглиблення знань, умінь і навичок, розвитку самостійності, індивідуальних здібностей і нахилів учнів, а також задоволення їхніх інтересів і забезпечення корисного відпочинку [4].

У контексті нашого дослідження будемо говорити про вплив засобів усної народної творчості, зокрема народної культури, духовної спадщини рідного краю (міста, регіону, села).

Тому в аспекті позакласної та позаурочної роботи формування громадянської компетентності молодших школярів ми надаємо неабиякого значення залученню батьків, їхній активній громадянській позиції.

Головна мета краєзнавства – виховання громадянина, що любить і знає свій край – територію, що і є об'єктом діяльності краєзнавців. Досягнення поставленої мети потребує вирішення вчителем низки завдань (виділимо лише актуальні в аспекті нашого дослідження):

- розвинути у школярів прагнення знати свій край, ознайомити учнів з історією (вивчення історії рідного краю, дослідження її нерозкритих сторінок) і сучасністю краю;

- сформувати в учнів уявлення про різні напрями життя та діяльності населення свого краю;

- сприяти розвитку громадянських якостей учнів, патріотичного ставлення до малої батьківщини (ознайомлення з діалектами рідного краю, творчістю майстрів народного слова; вивчення традицій національної пісенної культури, народної архітектури та побуту);

- створити умови для вивчення проблем розвитку краю, формування у школярів бачення

свого місця у вирішенні цих проблем, розвитку мотивації на необхідність зробити особистий внесок у вдосконалення його життя (вирішення цього завдання націлює педагогів на організацію проблемного навчання, використання проєктних дослідницьких форм навчання, практичних робіт прикладного характеру, проведення польових експедиційних робіт);

– сприяти розвитку особистих якостей учнів засобами краєзнавства [5].

З метою виявлення рівня сформованості громадянської компетентності молодших школярів до дослідно-експериментальної роботи було залучено 149 учасників експерименту, серед яких 70 учнів входили до експериментальної групи, а 79 – учасники контрольної групи. Експериментальна програма реалізувалася в Кременчуцькому ліцеї № 21 «Старт» Кременчуцької міської ради Кременчуцького району Полтавської області. Варто наголосити, що за умовами загальної освіти та іншими аспектами особистісного формування, учасники ЕГ і КГ фактично не відрізнялися (оскільки були обрані паралельні класи з 2 по 4). В експериментальній роботі взяли участь 11 учителів початкової школи. Усі учасники експерименту брали участь в анкетуванні, тестуванні, виконанні контрольних завдань, вибірковій бесіді та спостереженні.

На констатувальному етапі дослідження нами було проведено анкетування вчителів початкових класів. Ми з'ясували їхнє ставлення до власної діяльності щодо розвитку громадянськості молодших школярів засобами усної народної творчості та до власного педагогічного досвіду. Респондентів цікавлять громадські питання, що зумовлено такими чинниками, як вимоги сучасного суспільства та батьків щодо надання якісних послуг школярам (49%); усвідомлення власних недоліків у професійній діяльності та необхідності їх усунення (29%); розуміння важливості національно-патріотичного виховання молодших школярів для майбутнього нації та розвитку особистості в цілому (22%).

На прохання розташувати компетентності за ступенем їх важливості (починаючи з найважливішої) більшість респондентів (72%) поставили громадянську компетентність у першу трійку, при цьому зазначена компетентність взагалі не займала останні позиції. На запитання «Як часто ви проводите позакласні заходи з громадянської освіти?» більшість учителів відповіли часто (58%), але деякі пояснили, що інколи лише в рамках загальношкільних заходів, оскільки на рівні класу не завжди можливо. 42% опитаних відповіли, що рідко проводять навчальні заходи через брак часу, а таких, які не проводять їх взагалі, – немає. Серед причин неналежної уваги до питань усної народ-

ної творчості були названі недостатність відповідного змістового й методичного забезпечення, відсутність взаємодії з батьками, слабка популяризація фольклористичної спадщини в педагогічному освітянському просторі, відсутність цілісної системи підготовки у ЗВО тощо.

Були опитані деякі батьки з метою визначення рівня їхньої громадянської свідомості. Відзначимо, що батьки дітей мають свідоме бажання дотримуватись громадянської позиції, але одночасно в них наявні поверхневі знання (наприклад, не змогли навести приклади українських традицій чи ознак українського одягу тощо), відсутнє чітке розуміння суті громадянознавчих понять, інертний характер взаємодії з педагогами. Незважаючи на це, усі батьки погодилися брати активну участь у позакласній виховній роботі та формуванні громадянської активності учнів.

Одним із завдань підготовчого етапу була робота та вибір діагностичного інструментарію для вимірювання рівня громадянської компетентності молодших школярів. Ми обрали інтерв'ю, самооцінювання, анкету «Чи знаєш ти свою країну», педагогічний диктант, серію завдань (де варто було визначити та проаналізувати позитивні і негативні вчинки героїв, пояснити значення поданих прислів'їв, визначити головну думку творів), гру-змагання «Ми нащадки славних козаків» з практичними завданнями.

Учням було запропоновано розповісти один одному гімн України, а після завершення здійснити самооцінювання. Так, діти повинні закінчити речення: «Мій товариш і однокласник знає гімн на «...» рівні».

Для інтерв'ю були підібрані питання такого змісту: Чи вважаєте ви себе громадянином України? Чому? Чим ви пишаєтесь у нашій державі? Чи існують традиції у вашій родині? Які українські обереги ви знаєте? Де ви чули українські народні пісні? Назвіть символіку України. Чи є у вас товариші в класі? Опишіть їх. Чому вони є вашими друзями? Не вдаючись до детального опису відповідей учнів, лише відзначимо, що жоден із опитаних не виявив неповаги до держави, її символіки, духовної спадщини і культури. Проблема полягала переважно в рівні громадянської обізнаності молодших школярів.

Результати констатувального етапу експерименту засвідчили, що переважна більшість молодших школярів експериментальної та контрольної груп мають низький рівень знань про державу, її символи та духовні надбання, майже не вміють порівнювати історичні події в часі, іноді плутаються в назвах, іноді не розуміють значення громадянознавчих понять. Кількісний показник переконує, що в молодших школярів неточні, обмежені і поверхневі знання про об'єкти істо-

ричної дійсності країни, хоча виявляють частковий інтерес до усної народної творчості України.

Для перевірки ефективності застосування педагогічних умов формування громадянської компетентності молодших школярів було проведено контрольний зріз. Завдання контрольного зрізу були ідентичні тим, що виконувалися на етапі констатувального оцінювання за критеріями (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний).

Показники контрольних зрізів дозволяють нам стверджувати про позитивний вплив дотримання педагогічних умов на формування громадянських якостей учасників експериментальної групи засобами усної народної творчості. Узагальнені результати аналізували у двох площинах: а) порівняння з даними констатувального експерименту; б) порівняння показників у ЕГ і КГ (за критеріями).

Порівняльні дані рівнів сформованості громадянської компетентності молодших школярів за результатами контрольного зрізу відображено в таблиці 1.

Як видно з таблиці, значно підвищився рівень позитивного ставлення та стійкого інтересу до національних цінностей респондентів експериментальної групи. Високий рівень сформованості досліджуваного конструкту за ціннісно-мотиваційним критерієм в експериментальних групах на початок і кінець експерименту становив відповідно 11,7% і 34,2%, тобто приріст відбувся на 22,5%. У контрольній групі відбувся приріст лише на 8,2% (з 14,6% до 22,8%), але спостерігаємо зменшення кількості учнів, у яких був низький рівень інтересу до національних цінностей, на 6,1% (із 27,5% до 21,4%). В експериментальній групі зменшився відсоток учнів середнього рівня

на 1,3% (із 59,0% до 57,7%), але за рахунок значного зменшення низького рівня (на 21,2%) когнітивного критерію громадянської компетентності.

Метою другого контрольного зрізу було визначити рівні сформованості громадянської компетентності за когнітивним критерієм за показниками: обізнаність учнів із родинними та національними звичаями, традиціями, обрядами, оберегами; із історичним минулим рідного краю, держави; із громадянською лексикою та окремими поняттями (відповідно до їхнього віку); усвідомлення важливості та прагнення до поглиблення громадянських знань.

Порівняльні результати сформованості громадянської компетентності молодших школярів за когнітивним критерієм на констатувальному та контрольному етапах подано в таблиці 2.

Після навчання за розробленою експериментальною методикою в експериментальній групі зросла кількість учнів, які успішно використовували громадянською лексикою в активному мовленні, демонстрували глибоку обізнаність із родинними та національними звичаями, традиціями, обрядами, оберегами; із історичним минулим рідного краю, держави.

Аналіз діагностичних даних свідчить, що результатом експериментальної роботи є підвищення обізнаності школярів експериментальної та контрольної груп. Так, високого рівня досягли 20,7% школярів (до експерименту він становив 7,7%); на середньому рівні до участі у формуальному експерименті було 47,7% учнів, після участі – 60,2%. На низькому рівні залишилися 19,1% опитаних (до навчання їх було – 44,6%). У контрольній групі на контрольному етапі відбулися незначні

Таблиця 1

Порівняльні дані рівнів сформованості громадянської компетентності молодших школярів за ціннісно-мотиваційним критерієм (констатувальний і контрольний етапи (у %))

Рівні	ЕГ			КГ		
	Конст. етап	Контр. етап	Приріст	Конст. етап	Контр. етап	Приріст
Високий рівень	11,7	34,2	+22,5	14,6	22,8	+8,2
Середній рівень	59,0	57,7	-1,3	57,9	55,8	-2,1
Низький рівень	29,3	8,1	-21,2	27,5	21,4	-6,1

Таблиця 2

Порівняльні дані рівнів сформованості громадянської компетентності молодших школярів за когнітивним критерієм (констатувальний і контрольний етапи (у %))

Рівні	ЕГ			КГ		
	Конст. етап	Контр. етап	Приріст	Конст. етап	Контр. етап	Приріст
Високий рівень	7,7	20,7	+13,0	7,8	11,4	+3,6
Середній рівень	47,7	60,2	+12,5	55,4	63,4	+8,0
Низький рівень	44,6	19,1	-25,5	36,8	25,2	-11,6

Таблиця 3

Порівняльні дані рівнів сформованості громадянської компетентності молодших школярів за діяльнісним критерієм (констатувальний і контрольний етапи (у %))

Рівні	ЕГ			КГ		
	Конст. етап	Контр. етап	Приріст	Конст. етап	Контр. етап	Приріст
Високий рівень	9,6	24,7	+15,1	8,8	14,5	+5,7
Середній рівень	48,2	56,7	+8,5	51,1	54,5	+3,4
Низький рівень	42,2	18,6	-23,6	40,1	31,0	-9,1

Таблиця 4

Сформованість рівнів громадянської компетентності молодших школярів (контрольний етап (у %))

Рівні	Групи	Критерії			χ
		К1	К2	К3	
Високий рівень	ЕГ	34,2	20,7	24,7	26,5
	КГ	22,8	11,4	14,5	16,2
Середній рівень	ЕГ	57,7	60,2	56,7	58,2
	КГ	55,8	63,4	54,5	57,9
Низький рівень	ЕГ	8,1	19,1	18,6	15,3
	КГ	21,4	25,2	31,0	25,9

Умовні скорочення:

К1 – ціннісно-мотиваційний критерій;

К2 – когнітивний критерій;

К3 – діяльнісний критерій

позитивні зміни. Так, лише 11,4% учнів досягли високого рівня сформованості громадянської компетентності (проти 7,8%); середнього рівня 63,4% (проти 55,4%). Значна кількість школярів виявила низький рівень – 25,2% (проти 36,8%).

Порівняльні результати сформованості громадянської компетентності за діяльнісним критерієм на констатувальному та контрольному етапах подано в таблиці 3.

Результати контрольного етапу свідчать про те, що кількість респондентів, що засвідчили високий рівень громадянської компетентності за діяльнісним критерієм в експериментальній групі, зросла до 24,7% (було 9,6%); середній рівень зріс до 56,7% (було 48,2%); низький рівень натомість скоротився до 18,6% (було 42,2%). Тобто спостерігаємо значний приріст молодших школярів із високим рівнем (+15,1%) та суттєве зменшення учнів із низьким рівнем сформованості досліджуваного особистісного утворення (23,6%).

У контрольній групі відбулися певні позитивні зміни. Так, на високому рівні кількість учнів збільшилася до 14,5% (було 8,8%), на середньому рівні – до 54,5% (було 51,1%). Стосовно низького рівня, то тут дані змінилися таким чином: після експерименту його засвідчили 31,0% учнів (було 40,1%).

Узагальнені дані щодо рівнів сформованості громадянської компетентності молодших школярів на прикінцевому етапі подано в таблиці 4.

На контрольному етапі за критеріями дослідження ми спостерігаємо різницю у середньо-арифметичному значенні рівнів сформованості громадянської компетентності у ЕГ і КГ.

Висновки. Теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови формування громадянської компетентності молодших школярів засобами усної народної творчості.

За результатами контрольного етапу експерименту виявлено, що в учнів експериментальної групи відбулися суттєві позитивні зміни в результатах сформованості громадянської компетентності. На підставі результатів експериментального дослідження доходимо висновку про доцільність впровадження педагогічних умов формування громадянської компетентності молодших школярів.

Проведена робота не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми та засвідчує перспективність подальшого вивчення потенціалу усної народної творчості у формуванні громадянської компетентності учнів початкової школи в позашкільних закладах освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білецький О.М. Мотиваційний компонент у структурі самосвідомості особистості. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Психологія.* № 1009, Вип. 49. Харків, 2012. С. 14–18.
2. Жадан І.В. Громадянська компетентність : соціальні очікування та реалії : монографія / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної соціальної та політичної психології. Київ, 2021. 105 с.
3. Заря Л.О. Сутність самосвідомості молодших школярів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.* Серія: Теорія і методика мистецької освіти. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 27. С. 155–160.
4. Канішевська Л.В. Підготовка старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів до самостійного життя : монографія. Київ : ЦП «Компринт». 2015. 280 с.
5. Кузьма-Качур М. Використання краєзнавчого матеріалу у навчально-виховному процесі початкової школи. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи.* Випуск 53. 2015. С. 121–126.
6. Марусинець М.М. Педагогічні умови формування професійної рефлексії майбутніх учителів початкових класів. *Наука і освіта.* 2013. № 1. С. 257–261.
7. Мазурок М., Саприкіна О. Сторітелінг як ефективний інструмент формування комунікативної компетентності здобувачів освіти Нової української школи. *Молодь і ринок.* № 1(199). 2022. С. 160–165.
8. Наumenko М.С. Сучасні освітні інструменти у формуванні конкурентоспроможного фахівця дошкільної освіти. «*Освіта XXI століття : теорія, практика, перспективи*»: матеріали I міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Дидактика: теорія і практика. Київ, 2019. С. 205–207.
9. Онопрієнко О. Система патріотичного виховання на засадах української етнопедагогіки. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я в сучасному суспільстві:* зб. наук. пр. 2012. № 3. С. 38–42.
10. Чашечнікова Н.В. Патріотичне виховання молодших школярів засобами народного танцю в позашкільних навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Івано-Франківськ, 2017. 285 с.

REFERENCES

1. Biletskyi, O. M. (2012). Motyvatsiynyi komponent u strukturi samosvidomosti osobystosti [The motivational component in the structure of self-awareness of the personality]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya : Psykholohiia – Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazin. Series : Psychology.* 49, 14–18.
2. Zhadan, I. V. (2021). Hromadianska kompetentnist : sotsialni ochikuvannia ta realii [Civic competence: social expectations and realities. *National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Institute of Social and Political Social and Political Psychology*: monohrafiia. Kyiv [in Ukrainian].
3. Zarya, L. O. (2019). Sutnist samosvidomosti molodshykh shkoliariv [The essence of self-awareness of primary schoolchildren]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya : Teoriia i metodyka mystetskoï osvity. – Scientific journal of the M. P. Drahomanov NPU. Series : Theory and methods of art education,* 27, 155–160.
4. Kanishevska, L. V. (2015). Pidhotovka starshoklasnykiv zahalnoosvitnykh shkil-internativ do samostiinoho zhyttia [Preparation of high school students of boarding schools for independent life]. Kyiv : CPU "Comprint".
5. Kuzma-Kachur, M. (2015). Vykorystannia kraieznavchoho materialu u navchalno-vykhovnomu protsesi pochatkovoï shkoly [The use of local history material in the educational process of primary school] *Psykhologo-pedahohichni problemy silskoi shkol y – Psychological and pedagogical problems of the village school* 53, 121–126 [in Ukrainian].
6. Marusynets, M. M. (2011). Pedahohichni umovy formuvannia profesiinoï refleksii maibutnykh uchyteliv pochatkovykh klasiv [Pedagogical conditions for the formation of professional reflection of future primary school teachers. Science and education] *Nauka i osvita – Science and education* 1, 257–261.
7. Mazurok, M., & Saprykina, O. (2022) Storitelinh yak efektyvnyi instrument formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti zdobuvachiv osvity Novoi ukrainskoï shkoly [Storytelling as an effective tool for forming the communicative competence of students of the New Ukrainian School]. *Molod i rynok – Youth and the market* 1(199), 160–165.
8. Naumenko, M. S. (2019) Suchasni osvitni instrumenty u formuvanni konkurentospromozhnoho fakhivtsia doshkilnoi osvity [Modern educational tools in the formation of a competitive preschool education specialist] Proceedings from: *I mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii. «Osvita XXI stolittia: teoriia, praktyka, perspektyvy» : Dydaktyka: teoriia i praktyka – materials of the 1st international scientific and practical internet conference. "Education of the 21st century: theory, practice, perspectives" : Didactics: theory and practice* (pp. 05–207). Kyiv.Ukrainian.

9. Onoprienko, O. (2012). Systema patriotychnoho vykhovannia na zasadakh ukrainskoi etnopedahohiky [The system of patriotic education based on Ukrainian ethnopedagogy]. *Fizychne vykhovannia, sport i kultura zdorovia v suchasnomu suspilstvi: zb. nauk. pr. – Physical education, sport and health culture in modern society: coll. of science Ave.*, 3, 38–42.
10. Chashechnikova, N. V.(2018). Patriotychno vykhovannia molodshykh shkoliariv zasobamy narodnoho tantsiu v pozashkilnykh navchalnykh zakladakh [Patriotic education of primary schoolchildren by means of folk dance in extracurricular educational institutions]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Ivano-Frankivsk, Ukrainian.